

drift for transition

publicatie

Zoeken naar sturing voor voedseltransitie

Een dashboard

datum

Februari 2022

auteurs

PJ Beers
Anelli Janssen
Jasper Dijkema
Marieke Creemers

Inhoudsopgave

Integraal voedselbeleid voor een duurzaam voedselsysteem.....	2
Staat van de Voedseltransitie	3
Pioniers op kop.....	3
Steun vanuit de gevestigde orde	4
Nu: nieuwe regels maken.....	4
Dashboard Zuid-Hollandse Voedseltransitie.....	5
Aanpak	5
Voedselverhalen.....	7
Institutionele kansen en belemmeringen.....	11
Verder werken aan institutionele verandering	17
Werkplaatsmethodiek.....	17
Ter besluit.....	18

Van insectenburger tot korteketen-initiatief, van kimchi tot coöperatieve boerderij: het bruist in Zuid-Holland! Allerlei partijen werken samen aan de transitie van het voedselsysteem. Dat is ook nodig, want we staan voor grote uitdagingen. Ons voedselsysteem bereikt zijn grenzen. Gelukkig worden er al flinke stappen gezet, maar willen we onze uitdagingen tijdig het hoofd bieden én ons voedselsysteem anders, beter en leuker inrichten, dan is er meer nodig.

We zijn voorbij het pionieren. We werken aan een integraal voedselperspectief en aan handvatten om hier invulling aan te geven (Gedeputeerde Staten, 2021). We hebben nieuwe, faciliterende en stimulerende kaders nodig om de volgende stap - of zelfs een sprong! - te maken. De overheid kan deze kaders bieden. Maar hoe?

In deze publicatie lees je waar we nu staan; welke thema's er spelen; welke actielijnen we kunnen onderscheiden; en welke coalities en activiteiten hiervoor nodig zijn. Zo heb je handvatten om van start te gaan - en je rol in de Zuid-Hollandse voedseltransitie op te pakken.

We introduceren eerst de beleidscontext - een integraal voedselbeleid. Vervolgens bespreken we waar de transitie naar een duurzaam voedselsysteem staat in Zuid-Holland. Kern van onze analyse is dat in de huidige fase van transitie *institutionalisering* steeds belangrijker wordt. Daar liggen dan ook nieuwe kansen en uitdagingen voor de Provincie, en ook voor andere partijen die invloed hebben op de spelregels van het voedselsysteem.

Voor het ontwikkelen van een *dashboard* voedseltransitie zijn we op zoek gegaan naar institutionele kansen en belemmeringen in het voedselsysteem. Dat hebben we gedaan door te leren van de ervaringen en verhalen van verschillende voedselpioniers, die door te innoveren vaak als op zulke kansen en belemmeringen stuiten. Tijdens die zoektocht hebben we vier *voedselverhalen* gevonden - verhalen over hoe een duurzaam voedselsysteem er uit ziet - en negen *institutionele thema's* van kansen en belemmeringen.

Ter besluit bespreken we de werkplaatsmethodiek als methode om verder te gaan met het werken aan institutionele verandering. In deze werkwijze is institutionele vernieuwing een iteratief proces van gezamenlijk ontdekken en experimenteren.

Integraal voedselbeleid voor een duurzaam voedselsysteem

Ideeën over en wensen voor een gezond en regeneratief voedselsysteem zijn niet nieuw. Kunnen we de kringlopen in onze landbouwsector sluiten? Hoe zien ons dieet en ons landschap eruit als we 80% van ons voedsel van provinciale bodem halen? Wat voor landschap creëren we, wanneer we duurzaam, gezond en eerlijk eten produceren? Waar komt ons eten vandaan, hoe wordt het gemaakt, en wie maakt het? En hoe kunnen we dat anders doen - groener, eerlijker en leuker?

Onze vragen en uitdagingen reiken van provinciaal niveau tot nationaal en zelfs mondiaal niveau. Het verlies van biodiversiteit, de stikstofproblematiek en de steeds urgentere uitdaging van klimaatverandering en gezondheidsvraagstukken: voedsel vormt de rode draad. Daarom groeit

de roep om een integraal voedselbeleid, zoals ook wordt benadrukt in de brief aan de Provinciale Staten van Zuid-Holland van 18 mei 2021.

Willen we onze uitdagingen het hoofd kunnen bieden, dan is transitie naar een duurzaam, eerlijk en sociaal voedselsysteem noodzakelijk. Dat is een flinke opgave, maar het kán: binnen 30 jaar kunnen we ons voedselsysteem volledig circulair maken, becijferden onderzoekers van de Universiteit van Wageningen. Dan moeten we echter wel flinke stappen zetten, waarbij alle actoren samenwerken.

In ieder geval is er al een aantal belangrijke stappen gezet: door de pioniers in het Zuid-Hollandse Voedselnetwerk, gestimuleerd door de Innovatieagenda Duurzame Landbouw van de provincie Zuid-Holland. Door de circulaire landbouw uit de Groene Cirkels. Koplopende ondernemers, beleidsmakers en kennisinstellingen werken samen om voedseluitdagingen aan te gaan. Met zulke programma's is er al steeds meer sprake van integraal voedselbeleid. De verbindende kracht van de provincie is hierbij cruciaal. Waar staan we nu, en hoe komen we verder? Wat is de volgende stap naar een integraal voedselbeleid?

Staat van de Voedseltransitie

Om een volgende stap te bepalen, moet je eerst weten waar je nu staat. We bespreken de Staat van de Voedseltransitie aan de hand van de rollen van de pioniers en de gevestigde orde, en concluderen dat de huidige situatie institutionele verandering vereist – nieuwe regels.

Pioniers op kop

De pioniers voor een ander voedselsysteem zijn in alle domeinen te vinden: van landbouw tot verwerking, van logistiek tot handel. Denk bijvoorbeeld aan Getijdenboerderij "Eiland van Dordrecht", een coöperatie van zes lokale partijen die zich richt op het opzetten van een boerderij waarbij de samenwerking tussen de natuur, landbouw en de maatschappij centraal. Of The Cranberry Company, die laat zien hoe met een nieuw gewas – de cranberry – de keten kan worden verkort en het waterpeil op de veenweide kan worden verhoogd. Marijke Booij van Booij Kaasmakers verwerkt de koe- en geitenmelk van haar burens tot rauwmelkse kazen van eigen bodem – van de bekende harde kaas tot de zachte kazen die we nu vaak uit het buitenland halen. Charly's all is fair maakt op haar beurt plantaardige kazen en draagt zo bij aan een meer plantaardig eetpatroon. Makerscoöperatie Flowers & Sours is een foodlab, proeflokaal, smaakwarenhuis en werkvloer in één en bouwt aan een netwerk van ondernemers, boeren, logistiek, horeca en winkeliers – om zo de keten te verduurzamen. Lekkernassûh werkt als lokale voedselgemeenschap aan de toegang tot vers, gezond en betaalbaar voedsel met haar laagdrempelige groentepakketten.

De lijst gaat maar door, en dit is nog maar een greep uit de pioniers die gewerkt hebben en werken aan een ander voedselsysteem. Dat kan flink aanpoten zijn, maar gelukkig staan zij niet meer alleen in hun wensen en doelen.

Meer lezen over deze pioniers en de toekomst waar zij aan werken?

- Zuid-Hollandse Voedsel families: voortgangsrapportage (Meneer de Leeuw, 2016)
- Eten maken waar je blij van wordt!: tweede voortgangsrapportage Zuid-Hollandse Voedsel families (Meneer de Leeuw, 2017)
- Eten maken waar je blij van wordt!: een Voedsel families-update (Voedsel families, 2019)
- Zó smaakt de toekomst: stappen en lessen uit de Zuid-Hollandse Voedsel transitie (Voedsel families, 2019)
- Zó smaakt de toekomst 2.0 (Voedsel families, 2021)

Steun vanuit de gevestigde orde

Al een aantal jaar tekent zich ook een andere ontwikkeling af: gevestigde partijen voegen zich steeds vaker bij de vernieuwers. Zeker in Zuid-Holland is dit goed zichtbaar, waar partijen zoals de Provincie zelf maar ook boerenorganisatie LTO (Land- en Tuinbouw Organisatie) zich inzetten voor de Voedsel families en de Groene Cirkels. Vernieuwers werken steeds vaker samen in allerlei netwerken, zoals de Tuinen van Holland, en de gevestigde orde sluit zich steeds vaker aan. Transitie is niet langer een worsteling van vernieuwers tegen de gevestigde orde. Dit betekent dat er ruimte ontstaat voor transitie.

De fase van transitie heeft gevolgen voor transitiesturing. Een transitie start met het werk van vernieuwers die alternatieven bieden en doorontwikkelen. Zorgen dat er meer, en sterkere pioniers komen. Voor overheden bestaat de rol in deze fase uit het maken van regelluwe zones, en het financieren van vernieuwende experimenten. Transitiesturing betekent dan dus vooral het beschermen en versterken van pioniers.

In de fase van transitieruimte zet deze ontwikkeling zich breder door, en vallen bekende manieren van denken, doen en organiseren steeds meer weg. Transitieruimte betekent dat vernieuwers en gevestigde partijen steeds meer de handen ineenslaan om actie te voeren voor eerlijke prijzen; voor het wegnemen van belastingvoordelen voor onduurzame ondernemingen; of voor duurzame aanbestedingen. Die fase is nu aangebroken. Voor overheden ligt hier een rol die verder gaat dan ondersteunen. De opgave is om samen op te trekken om het systeem te doen kantelen.

Nu: nieuwe regels maken

De transitie is niet meer het werk van enkelen: we gaan nu samen aan de slag. We moeten consolideren, opschalen en verbinden. Dat is ook noodzakelijk om de omslag naar een fundamenteel ander systeem te maken. Ondernemers en maatschappij hebben de zaden geplant voor vernieuwing, maar deze kunnen pas tot bloei komen als de overheid haar rol pakt, moedige besluiten neemt, en een nieuwe, veilige en eerlijke handelingsruimte ontwerpt waarin deze vernieuwing zich verder kan ontwikkelen en kan beklijven. We hebben, kortom, nieuwe regels, wetten en kaders nodig. Met een integraal, transitiegericht voedselbeleid als basis. Hoe gaan we dat aanpakken?

Dashboard Zuid-Hollandse Voedseltransitie

Om overheden hierbij te ondersteunen en de Zuid-Hollandse voedseltransitie verder te brengen én te monitoren hebben we een dashboard ontwikkeld dat inzicht biedt in de belangrijkste thema's en in de veranderingen die nodig zijn om de transitie die zet te geven die nu nodig is.

Het dashboard geeft inzicht in de belangrijkste voedselverhalen van Zuid-Holland en de institutionele kansen en obstakels die daarmee te maken hebben. Op die manier geeft het *overzicht*. Op welke thema's zijn de veranderingen nodig die doorbraken in de voedseltransitie mogelijk maken? Het dashboard is opgebouwd uit de volgende elementen:

1. *Voedselverhalen*: welke toekomst wensen we voor het Zuid-Hollandse landbouw en voedselsysteem? Het dashboard geeft de belangrijkste voedselverhalen van Zuid-Holland weer.
2. *Institutionele thema's*: waar liggen mogelijkheden om de voedseltransitie te versnellen en te institutionaliseren? Het dashboard brengt 9 institutionele thema's in beeld die met de voedselverhalen verweven zijn. Bij elk thema zie je:
 - a) voor welk voedselverhaal dit van belang is
 - b) waar kansen voor opschaling en versnelling van de voedseltransitie ontstaan
 - c) waar obstakels en hindernissen overwonnen moeten worden
 - d) welke actielijnen er zijn voor verdere ontwikkeling
 - e) wie er met deze actielijnen bezig is

Hoe raakt mijn domein aan andere domeinen in de voedseltransitie? Waar zit energie en waar ontbreekt energie? Waar vallen gaten en waar liggen mogelijkheden? Het dashboard is een tool waarin die onderdelen samen komen die nodig zijn om je eigen positie en rol te bepalen, als ambtenaar en overheid.

We rapporteren in dit hoofdstuk eerst onze aanpak om het dashboard te ontwikkelen. Daarna beschrijven we de belangrijkste voedselverhalen en institutionele thema's. Het voert te ver om het gehele dashboard hier te bespreken. Het dashboard is in zijn geheel online te raadplegen.

Aanpak

We schreven het al – er wordt veel gewerkt aan de voedseltransitie in Zuid-Hollands, door de pioniers van de Voedselfamilies, door de Groene Cirkels, door de Greenport, en natuurlijk door de Provincie zelf. Dat heeft al tot een reeks van voedselverhalen en pionierservaringen geleid (zie onder meer de lijst met publicaties op p. 4). Deze documenten hebben we geanalyseerd op voedselverhalen en op institutionele kansen en belemmeringen. Vervolgens hebben we een synthese uitgevoerd, waarbij we voor elke institutionele belemmering zijn nagegaan in welke voedselverhalen ze voorkomt. Ter besluit hebben we per institutionele belemmering in kaart gebracht wat voor oplossingsrichtingen er worden overwogen of uitgevoerd. Waar mogelijk hebben we de beschrijving van de institutionele belemmeringen verrijkt met informatie uit

recente bijeenkomsten van de Voedsel families en met onderzoeksresultaten van onze partner HAS Hogeschool, specifiek het project Ruimte voor Transitie.

Documentanalyse

Onze eerste stap in het ontwikkelen van het dashboard was documentanalyse van de lessen en ervaringen van voedselpioniers (zie de lijst publicaties in Kader 1). Ten eerste herkennen we in deze publicaties een aantal verhalen over een duurzaam Zuid-Hollands voedselsysteem. Dat zijn heel uiteenlopende verhalen, waarbij het voor de één gaat om eerlijk voedsel voor metropolen, en voor de ander om de kortst denkbare voedselketen. Maar allemaal belichamen ze beelden van verduurzaming. Voor onze zoektocht naar inspirerende Zuid-Hollandse voedselverhalen hebben we deze publicaties geanalyseerd en gesynthetiseerd in een viertal ideaaltypische voedselverhalen.

Voor onze zoektocht naar institutionele kansen en belemmeringen beschouwen we pioniers als een soort detectie-mechanisme. Terwijl de pioniers aan het innoveren zijn, komen ze als vanzelf ook in aanraking met de grenzen van het huidige voedselsysteem. En waar eenling nog wel in staat zijn om daar omheen te werken, daar wordt de meerderheid tegen gehouden. Daarom hebben we het eerst naar institutionele kansen en belemmeringen gezocht door de ervaringen van pioniers te analyseren (geboekstaafd in de publicaties in Kader 1).

Gelukkig staat ook rest van Nederland ook niet stil. De TransitieCoalitie Voedsel heeft in een transitie-gerichte toekomstverkenning 5 Nederlandse voedselverhalen geboekstaafd¹. Greenport West-Holland beschrijft de circulaire metropoolregio als een wenkend perspectief². De Rabobank publiceert over toekomstbestendige land- en tuinbouw in 2030³. Zo is er een scala aan voedselverhalen in heel Nederland. Daarnaast heeft HAS Hogeschool in twee rapportages over Transitieruimte gepubliceerd over voedselpioniers en institutionele belemmeringen⁴. Al deze bronnen hebben we gebruikt om ons dashboard te verrijken, althans, voor zover het van toepassing is op de situatie in Zuid-Holland.

Synthese

De resultaten uit de documentanalyse bestonden uit een reeks voedselverhalen en een lange lijst van institutionele belemmeringen. Voor de voedselverhalen hebben we die teruggebracht tot een viertal ideaaltypische verhalen die specifiek zijn voor Zuid-Holland maar die ook herkend worden

-
- 1 Transitiecoalitie Voedsel. (2020). Toekomstverkenning agrofood 2050. 's-Hertogenbosch, The Netherlands: HAS University of Applied Sciences
 - 2 Greenport West-Holland. (2020). *Circulaire Metropool*. Geraadpleegd op 8 december, 2021. <https://greenportwestholland.nl/circulaire-metropool/>
 - 3 Rabobank. (2020). *Waardering voor jouw onderneming & kwaliteit van leven voor de maatschappij. Toekomstbestendige land- en tuinbouw in 2030*. (Rabobank).
 - 4 Beers, P. J., & Loorbach, D. (2020). *Transition governance amid destabilising regimes: operationalising transition space*. Paper presented at the International Sustainability Transitions conference 2020.
Beers, P. J., Maurice-Van Eijndhoven, M., & Loorbach, D. (2021). *Transition space in the Dutch agri-food system: governance of institutional work*. Paper presented at the International Sustainability Transitions conference 2021.

in de rest van Nederland. De lijst met institutionele belemmeringen hebben we gegroepeerd naar 9 verschillende thema's.

Vervolgens zijn we op zoek gegaan naar de verbanden tussen de voedselverhalen en de institutionele belemmeringen. Welke belemmering speelt een rol in welk voedselverhaal? Daarmee kun je zien hoe verschillende voedselverhalen toch gemeenschappelijke barrières kennen, en ook dat het wegnemen van een institutionele belemmering aan meerdere voedselverhalen kan bijdragen.

Het resultaat is op twee manieren bruikbaar. Ten eerste kan een gebruiker beginnen bij een voedselverhaal naar keuze, en van daaruit zoeken naar bijbehorende institutionele kansen en belemmeringen. Op die manier kan een transitieagenda afgeleid worden voor institutionele verandering. Ten tweede kan een gebruiker beginnen bij een institutionele belemmering en kijken met welke voedselverhalen die samenhangt. Vervolgens kan gekeken hoe die belemmering samenhangt met andere belemmeringen, en gebruikt worden voor een integraler voedselbeleid.

Voedselverhalen

Duurzaamheidstransities gaan uit van een substantieel veranderde toekomst. Die toekomst krijgt als eerste gestalte in de ideeën over wat voor toekomstbeeld zou kunnen staan, en wat de weg daarnaartoe zou kunnen zijn: Voedselverhalen dus!

Voedselverhalen worden niet van achter een bureau verzonnen, maar krijgen langzamerhand gestalte in de praktijk, en doordat mensen er gericht gedachten over uitwisselen. Dat is inmiddels al veelvuldig gebeurd, in Nederland in het algemeen, en in Zuid-Holland in het bijzonder. Het resultaat kun je in allerlei publicaties lezen, zoals bijvoorbeeld de Toekomstverkenning 2050 van de TransitieCoalitie Voedsel, en in Zo Smaakt de Toekomst (deel 1 en deel 2) van de Voedsel families.

Voedselverhalen staan niet stil, ze worden steeds verrijkt, soms splitsen ze zich, soms worden ze samengevoegd, sommige oude verhalen vallen na verloop van tijd af, en andere nieuwe verhalen komen op. Zo ontwikkelen ook de Zuid-Hollandse voedselverhalen zich. Hieronder beschrijven we een viertal Zuid-Hollandse voedselverhalen:

- Basisvoedsel
- "80/20": Naar een lokaal voedselsysteem
- Polderstijgers: Transitie naar een veenweidenbodem die stijgt in plaats van daalt!
- Circulaire Akkerbouw en Tuinbouw

Lees ze als een momentopname, maar wel één die ten minste de breedte van verschillende opvattingen over de Zuid-Hollandse voedseltoekomst vat, en die in de kern al zeker een jaar of vijf aardig stabiel is.

Basisvoedsel

Waarom is gezond eten eigenlijk duur? Waarom is ongezond eten zo veel makkelijker? En ook nog eens zo veel lekkerder? Nederlanders krijgen meer last van overgewicht, en vervolgens van hart- en vaatziekten en diabetes. Ziekten die we, heel cynisch, "welvaartsziekten" noemen. Echte

oplossingen blijven achterwege, getuige de halfhartige oplossingen die nu worden gepropageerd: Jongeren op Gezond Gewicht werkt vooral aan beweging en niet aan gezond voedsel, en het Nationaal Preventieakkoord leidt tot goedkopere light-frisdrank. En ondertussen blijven de zorgkosten stijgen. Dat kan beter. Met basisvoedsel.

Natuurlijk is gezond voedsel best te vinden. Als je je in de supermarkt niet laat afleiden door alle smakelijke (zoete, vette) verleidingen. Als je bij de kassa niet ten prooi valt aan een chocoladereep. Basisvoedsel is anders. Vers. Of ten minste weinig bewerkt. Het groeit om de hoek. Bij de boeren en in de kassen, in plaats van in de supermarkt. Basisvoedsel betekent dat iedereen recht heeft op gezond voedsel. Dat het makkelijk te vinden is. Dat je weet hoe je het klaar moet maken. En dat je je er niet blauw aan betaalt. Hoe ziet dat eruit, in 2050?

Voedsel kopen we online. Op een platform dat een reeks heerlijke gerechten en producten aanbiedt, zonder allerlei advertenties voor zoutjes en frisdrank. Producten komen van dichtbij, het zijn immers die boeren en tuinders die het gezondste voedsel produceren, bij ons in de kas, op de Zuid-Hollandse eilanden en in de Zuid-Hollandse veenweiden.

Op school en op het werk gebruiken de kantines precies dezelfde platforms. Maar daar is het de catering die mijn basisvoedsel bereidt. Onze hele voedselomgeving is dus op de schop gegaan!

Koken doen we steeds vaker samen. Met verschillende burens bestellen we regelmatig dezelfde gerechten. Lekker makkelijk bij het klaar maken, want je kunt elkaar om hulp vragen. En we koken ook steeds vaker voor elkaar, om daarna gezellig samen te eten. Leuk ook dat we elkaar ontmoeten bij de naschoolse opvang van de kinderen, waar samen koken de manier was voor ouders om contact te onderhouden.

Gezond eten betekent eerst vers eten. Maar de Nederlandse boeren en tuinders kunnen meer. Uit de kassen komen steeds meer producten die afgestemd zijn op gezondheid. En onze tuinders produceren niet alleen voedsel, maar ook nature-based solutions die onze steden klimaatbestendiger maken – koeler in de zomer, en minder gevoelig voor extreme regen. Dat is de gezondheid van basisvoedsel.

En ondertussen zijn we gezonder geworden. Betalen we minder voor zorg. Hebben boeren en tuinders een nieuwe trots ontwikkeld als leverancier van gezond voedsel en een gezonde leefomgeving. En het allerbelangrijkste – Nederland is weer een stukje eerlijker geworden, nu iedereen recht heeft op basisvoedsel.

“80/20”: Naar een lokaal voedselsysteem

Boeren en burgers die elkaar weer weten te vinden. Zuid-Hollands eten van Zuid-Hollandse bodem: een prachtige boerenbusiness voor een markt met meer dan 3 miljoen mensen! ‘Uit je voorraad kies je ditmaal bruine bonen. Peulvruchten van eigen bodem vormen een belangrijk onderdeel van je dieet. Logisch natuurlijk: vleesproductie neemt veel ruimte in beslag, en zoveel is daar nu ook weer niet van in Zuid-Holland! De appels komen dit keer niet uit eigen provincie, maar uit Zeeland - maar gelukkig nooit meer uit Nieuw-Zeeland, zoals vroeger. Producten van ver

eet je nog maar zelden. Vooral granen, maar dan heb je het grootste deel wel gehad: het is verbazingwekkend wat de eigen bodem te bieden heeft!

Wat tijdens de start van de VoedselFamilies in 2016 radicaal leek, is in 2036 normaal: we eten voor 80% uit eigen provincie. Dat levert nieuwe smaken op, versere producten, minder uitstoot en betere verbindingen tussen boer en burger. Boer en burger kennen elkaar weer, en komen elkaar geregeld tegen. Op de oogstmarkt, op het platteland. We weten van elkaar wat we belangrijk vinden: aan ons eten, het landschap en de natuur. Samen zorgen we daarvoor, en daar betalen we ook de eerlijke prijs voor.

Met eten van eigen bodem is ook het landschap veranderd: de koeien zijn voor een groot deel uit beeld verdwenen en hebben plaats gemaakt voor natte teelten in natuurgebieden en hoog-intensieve landbouw op andere locaties. In Zuid-Holland staat de hele Schijf van Vijf op het land. Zo is het voor de Zuid-Hollanders mogelijk om grotendeels lokaal te eten. En het landschap is diverser geworden. Op het veen verrijzen voedselbossen, op de Zuid-Hollandse eilanden zijn strokenteelt en zelfs pixelfarming de norm geworden. Met fraaie akkerranden waar zwermen insecten helpen om plagen te bestrijden, en laten zien dat de biodiversiteit weer toeneemt.

We eten natuurlijk niet alleen maar vers voedsel. Maar in het 80/20 toekomstbeeld is ook de voedselindustrie veranderd. Of... Industrie? Op de markten heeft zich een diverse gemeenschap verzameld van voedselmakers, die uit één product wel tien verschillende smaken kunnen ontwikkelen! Gecombineerd in een saus, verpakt als snack of gebakje, gefermenteerd, gerookt, gepekeld. De Zuid-Hollandse voedselmakers hebben grondig afgerekend met de zorg dat lokaler eten ook minder veelzijdig smaakt.

Is alles dan lokaal? Natuurlijk niet. Een kleine 20% van ons voedsel komt nog van elders. Tropisch fruit, wat koffie, graanproducten. En onze eigen producten, vooral uit de kassen, vinden ook nog steeds hun weg naar het buitenland. Maar voor de meeste boeren is Zuid-Holland de belangrijkste markt geworden. En voor de meeste burgers zijn die boeren meer gewaardeerd dan ooit.

Polderstijgers

Het iconische veenweidenlandschap staat voor grote uitdagingen, die allemaal ontstaan door bodemdaling. Wat is bodemdaling eigenlijk? Onze veenweiden liggen op een bodem met een dikke laag veen. Bij een lage grondwaterstand komt die veenlaag deels droog te staan en begint te oxideren – het veen verandert in CO₂, en de bodem daalt. En dat zorgt voor nieuwe problemen. De CO₂-uitstoot is een substantiële bijdrage aan de Nederlandse broeikasgassen. De dalende bodem zorgt voor steeds hogere risico's op verzilting, en tast ook de bebouwde omgeving aan, die schade loopt door verzakking. Bodemdaling staat dan ook al jaren op de agenda in de Zuid-Hollandse veenweiden. Maar misschien is het tijd om eens wat radicaler over die bodem na te denken: hoe zorgen we dat hij weer gaat *stijgen*?

Echte polderstijging is een enorme uitdaging die begint bij een hoger grondwaterpeil. En dat verandert wat je kunt met de landbouw. Voor de gangbare melkveehouderij is een hoger grondwaterpeil een groot probleem: de bodem wordt te nat voor grote machines, te nat voor de

koeien, en daarmee te nat voor de concurrentiepositie. Maar er zijn ook allerlei ondernemers die juist brood zien in vernatting.

De Polderstijgers zorgen in de toekomst voor een divers veenlandschap. Waarin her en der nog veehouders actief zijn, maar dan wel met robuustere dierenrassen. De innovatieve veehouders hebben het grondwater omarmd, zorgen voor het landschap en worden zowel door burger als overheid beloond: voor het leveren van ecosysteemdiensten en voor het maken van een mooi, eerlijk product.

Andere polderstijgers pakken het anders aan: op het natte veen hebben ze natte voedselbossen gebouwd, en leveren ze exclusieve producten aan internationale horeca. De veenbessenteelt neemt een eigen plek in het landschap. Dan zijn er nog de producenten van azolla, die de diervoederindustrie zijn gaan beleveren en haar circulaire hebben gemaakt. En de producten van lisdodde, die hun plek hebben gevonden in het verduurzamen van de bouw door het leveren van isolatiemateriaal.

Het effect is te zien. Allereerst natuurlijk in de bodem. Die beetje bij beetje is gaan stijgen. Goed nieuws voor de burgers, die hun huizen niet langer zien verzakken. En het is te zien aan het landschap. De openheid is er natuurlijk nog steeds, maar her en der is er meer begroeiing ontstaan. Hier een klompje lage boompjes in een voedselbos, daar stroken riet en veenbes. Samen voegen ze coulissen toe aan de veenweiden, die de herinnering aan middeleeuwse schilderijen van Holland doet herleven.

Circulaire Tuin- en Akkerbouw

In het circulaire toekomstbeeld hebben we onze efficiëntie naar een hoger plan getild: we halen nog steeds de hoogste output met de laagste input, maar nu ook met het minste afval, de minste verschroming, de minste uitstoot en de hoogste circulariteit. De hoog-efficiënte systemen waarmee we ons voedsel produceren leveren meer op dan ze kosten, zowel in economische als in ecologische zin. En we produceren minstens zo veel kennis en data als voedsel.

Op ons bord ligt nog hooguit 20% traditioneel dierlijk voedsel zoals vlees, kaas of eieren. De veehouderij bestaat nog steeds, maar heeft een andere -wezenlijke- functie. De sterk verkleinde veehouderij, waar nu ook insecten onder vallen, staat volledig in het teken van het upcyclen van reststromen. Groenten en fruit staan op het menu, maar ons dieet wordt daarnaast aangevuld met de bijzonder populaire algen, insecten en schimmels. We telen en kweken ons voedsel op verschillende manieren: op sommige locaties eten we uit de voedselflat, op andere plekken komt onze groente en fruit uit de kas. Maar waar het ook vandaag komt, de grondstofkringlopen worden lokaal gesloten. De Greenport draait fossielvrij, dierlijke mest vervangt kunstmest, en wordt aangevuld met mineralen uit rioolwater.

Om dat mogelijk te maken, wordt ons voedsel geproduceerd met inzet van de nieuwste, hoogwaardige technologie, op locaties waar tuinbouw, veehouderij en de kweek van algen, insecten en schimmels samenkomen. Opnieuw haalt ons kleine landje internationale koppen als hét schoolvoorbeeld van een volhoudbare, eerlijke voedselvoorziening - maar nu niet gebaseerd op onze hoge export, maar op basis van onze lokale, circulaire, hightech productiesystemen.

De traditionele boer/tuinder als bedrijfseigenaar bestaat dan ook niet meer. Anno 2050 bestaat land- en tuinbouw uit strategische allianties van producenten en kenniswerkers – de organisatie waarmee de productielocaties bestuurd worden. Het personeel bestaat uit onder andere locatiemanagers, technici en ICT'ers. Dat vraagt ook om ander onderwijs.

De Nederlandse productiemethoden, zeker met onze teelt in kassen, zijn klimaatrobuust, hebben weinig water nodig, en zijn een internationaal veelgevraagd product geworden voor het voeden van onze miljoenensteden. Zeker daar waar droogte en voedselzekerheid een probleem zijn geworden, daar zorgt Nederlandse kennis voor oplossingen.

Dat betekent ook dat er schaalvergroting nodig is – maar dan hebben we het niet over de schaalvergroting zoals we die nu kennen, in vierkante meters of aantallen dieren. Niet over nog meer export, nog verder de wereld over. Schaalvergroting is in 2050 een strategisch begrip: we hebben grootschalige strategische, organisatorische samenwerkingen en allianties gevormd, waarmee de productielocaties internationaal bestuurd worden. Dat doen we op basis van het genereren en delen van data. Waar we in Nederland de teelt nog verder doorontwikkelen – zuiniger, nieuwe producten, licht, inhoudsstoffen – daar produceert de Nederlandse land- en tuinbouw internationaal vooral data en kennis. Zo voeden we de wereld!

De traditionele boer als bedrijfseigenaar bestaat dan ook niet meer. De boer heeft een volledig andere rol gekregen. De boer anno 2050 beheert een strategische alliantie – de organisatie waarmee de productielocatie bestuurd wordt.

Institutionele kansen en belemmeringen

Met instituties bedoelen we ten eerste wet- en regelgeving. Maar eigenlijk is het een breder begrip: instituties zijn alle regels waaraan we gewend zijn geraakt en waar we ons aan houden. En dat is breder dan de wet. Het gaat bijvoorbeeld ook over risicobeoordelingen bij de bank, contracten voor handel en afzet, en, uiteindelijk, ook eenvoudigweg over wat we normaal vinden.

Bij verschillende van deze belemmeringen horen we wel eens zeggen: “Maar daar gaan wij niet over.” Of: “Dat moet wel veranderen, maar dat hoort op Europees niveau.” Zulke uitspraken getuigen van een beperkt perspectief op instituties. Alsof alleen de hoogste wetgevende macht voldoende invloed heeft. Juist een brede kijk op instituties – en institutionele verandering – helpt om ook eigen handelingsperspectief af te leiden. We hebben meer invloed dan we denken! In dit document beperken we ons tot institutionele thema's en belemmeringen. Overigens zijn we al heel veel voorbeelden tegengekomen van handelingsperspectief en actielijnen om die belemmeringen te doorbreken! We zullen in de toekomst hierover nader rapporteren, en we houden ons aanbevolen voor suggesties van de lezer.

We bespreken hier kort de 9 institutionele thema's en belemmeringen uit het dashboard. Het thema “Transitiegerichte overheid” bespreken we als laatste.

Financiering transitie

Een bedrijfsomschakeling naar duurzamere voedselproductie kost geld. Deze kostenposten vallen uiteen in drie categorieën:

1. Verminderde inkomsten gedurende de transitieperiode.
2. Investerings in activa zoals stallen, machines, plant- en zaaigoed, loodsen, opslagruimtes, etc.
3. Aankoop van grond of afwaardering van bestaande grond.

Er is een aantal initiatieven om deze omschakeling financieel makkelijker te maken, maar geen structurele toegang tot transitiefinanciering. Daarnaast wordt er vooral gedacht in termen van subsidie, en niet in termen van regelingen voor inkomstengeneratie op de lange termijn.

Transitiefinanciering is vooral belangrijk voor de koppeling tussen koplopers en gangbare bedrijven: “De reguliere melkveehouder zit op ruwe zee in een roeibootje en die kan niet even gaan staan om te bekijken wat hij nou eigenlijk wil en kan.” Met transitiefinanciering kunnen ook de gangbare bedrijven de overstap maken naar een meer duurzame bedrijfsvoering.

Factoren die het systeem in stand houden: De investeringen die agrariërs gedaan hebben, zijn vaak nog niet afgeschreven. Dit, in combinatie met de hoge grondprijzen, betekent dat deze bedrijven grote schulden hebben, die omschakeling belemmert.

Grond

Grond in Nederland is duur. De financiële waarde van grond verhoudt zich slecht tot de opbrengstwaarde van grond. De huidige grondprijzen geven een aantal perverse prikkels af:

1. De opbrengstwaarde van de grond moet hoog blijven, waardoor omschakeling naar meer duurzame vormen van landbouw moeilijk is – deze vormen kunnen, zeker in eerste instantie, minder productie opleveren.
2. Omschakelen naar natuurinclusieve vormen van landbouw is moeilijk, omdat het verschil tussen de grondprijs van landbouw en natuur hoog is. Een deel van het land gebruiken als natuurontwikkeling geeft daardoor een flink verlies in kapitaal.
3. Bij opvolging binnen de familie moet de nieuwe generatie veel geld inleggen, [of de grond moet kunstmatig afgewaardeerd worden]. De hoge grondprijs maakt het ook moeilijk om de erfenis goed te verdelen tussen meerdere kinderen.
4. Toegang tot grond voor nieuwe boeren is moeilijk. Zij moeten hoge leningen aangaan om de grond te kunnen kopen, maar die leningen worden vaak alleen verstrekt bij ‘bekende’ businessmodellen, en niet aan transformatieve businessmodellen.

Factoren die het systeem in stand houden:

1. Sommige boeren willen graag een ‘appeltje voor de dorst’ houden. Met de aanname dat de grondprijs hoog blijft, kunnen zij de grond verkopen voor een goed pensioen.
2. Sommige financiers van grond (banken) hebben veel leningen uitstaan op landbouwgrond en willen niet dat de waarde van deze grond omlaaggaat.

Eerlijke prijzen

Wie betaalt de prijs voor de transitie? Veel transitie-gerichte ondernemers creëren op allerlei vlakken waarde, bijvoorbeeld in de vorm van bijdragen aan biodiversiteit, waterhuishouding, opslag van CO₂, een mooi landschap – kortweg: de productie van ecosysteemdiensten. Maar de productie daarvan heeft meestal ook een negatief economisch effect op het boerenbedrijf: een lagere productie, en vaak ook investeringen om de bedrijfsvoering om te schakelen. Het gevolg is dat deze boeren een concurrentienadeel hebben, terwijl ze juist de publieke waarden creëren die de maatschappij wenst. Deze situatie vraagt om eerlijkere prijzen, zodat de gewenste publieke waarden ook beloond wordt, en zodat schade van gangbare bedrijven aan natuur, milieu, klimaat en gezondheid ook daadwerkelijk in rekening worden gebracht. Maar hoe doe je dat?

Een eerste manier is om duurzame producten duurder te maken en zo de prijs te vragen die ze waard zijn. Maar vanuit transitieperspectief is deze strategie niet erg interessant. Zulke producten blijven immers uit zichzelf beperkt tot markt-niches.

Factoren die het systeem in stand houden: Huidige systeempartijen wiens producten ecologische of maatschappelijke schade veroorzaken, willen hun huidige marktpositie behouden en zijn niet gebaat bij eerlijke prijzen. Daarnaast vergen eerlijke prijzen een andere verhouding tussen ondernemer en overheid, die schuurt met de huidige verhoudingen.

Ruimtelijke inrichting

Ruimtelijke ordening levert belemmeringen op voor voedseltransitie. Dat gebeurt op twee niveaus:

1. Op het gebied van ruimtelijke bestemmingen, die vaak historisch bepaald zijn en niet integraal en vanuit de duurzaamheidsopgave ingericht zijn. De plaatsing van bedrijven is niet altijd in lijn met ecologische behoeftes. Daarnaast geven de bestemmingen 'landbouw' en 'natuur' weinig ruimte voor tussenvormen.
2. Veel gebieden kennen wet- en regelgeving gericht is op het behouden van het huidige landschap, vanuit een droombeeld van hoe een polder er hoort uit te zien. Dit bemoeilijkt transformatieve praktijken.

Factoren die het systeem in stand houden: Bewoners in een gebied hebben soms angst voor verandering, voor een overheid die alles voor hen bepaalt, en/of voor bebouwing in hun omgeving.

Gebiedsgerichte aanpak

Verschillende opgaven komen samen op het gebiedsniveau: klimaat, stikstof en biodiversiteit, water, etc. Elk gebied heeft zijn eigen signatuur, eigen landschap, eigen bodem. In het verkennen van oplossingsrichtingen lijkt het gebiedsniveau daarom de aangewezen schaalgrootte. Maar een integrale, gebiedsgerichte aanpak kent uitdagingen vanwege versnippering:

1. Op bedrijfsniveau. Een ondernemer wordt individueel beoordeeld op haar prestaties, terwijl vanuit de bodem en het water gezien, bedrijven niet per se het geëigende schaalniveau zijn. Beoordeling geschiedt op basis van een universeel, landelijk kader. Dit prestatiekader houdt geen rekening met de opgaven die er in een specifiek gebied spelen:

in sommige gebieden is de stikstofuitstoot belangrijk, in andere het waterbergend vermogen, bijvoorbeeld.

2. Per opgave. Zeker waar het om het landelijk gebied gaat, spelen ecosysteemdiensten een belangrijke rol in verschillende opgaven. Sturing op één opgave kan gevolgen hebben voor andere opgaven; biodiversiteit, water, uitstoot zijn allemaal verbonden. Daarom is het belangrijk om de wisselwerking tussen verschillende ecosysteemdiensten in kaart te brengen en te beginnen bij de integrale waarde die een gebied kan hebben.
3. Per sector. Akkerbouw, veeteelt, tuinbouw zijn allemaal deel van het voedselsysteem. Nog breder gezien hangt het voedselsysteem ook samen met gezondheid en circulariteit. Versnippering in beleid per sector verblindt ons voor deze samenhang.

Factoren die het systeem in stand houden: Oude manieren van belonen, samenwerken, organiseren.

Ketenstrategie

Innovaties in het voedselsysteem leiden tot nieuwe relaties tussen bedrijven en tussen bedrijven en burgers. Dat gebeurt zowel bij de 80-20 landbouw als bij hightech circulaire landbouw. Bij 80-20 komen boer en burger steeds dichterbij elkaar staan. Er ontstaan burger-coöperaties en community-supported agriculture. Circulaire land- en tuinbouw richten zich niet primair op kortere ketens, maar net als 80-20 op innovatie in ketensamenwerkingen. Naarmate bedrijven meer grondstoffenstromen met elkaar gaan uitwisselen, vergroten ze ook hun onderlinge afhankelijkheden en moeten ze meer met elkaar samenwerken. Daarmee zijn nieuwe meerwaardes mogelijk maar ontstaan er ook nieuwe risico's en uitdagingen:

1. Innovatie bij de primaire producent kent risico's en weinig baten als de rest van de keten niet zorgt voor spreiding van de gecreëerde waarde. Dit leidt voor ondernemers tot een zwakke marktpositie. Meer horizontale samenwerking tussen telers (horizontale bundeling) om een sterkere marktpositie te verwerven is een weg, maar behoeft ook rolverschuivingen in de zakelijke dienstverlening. Voor de verzekeraar is de vraag hoe hij risico's behandelt die niet op, maar tussen bedrijven bestaan. En hoe hij een plek geeft aan nieuwe risico's die ontstaan door nieuwe vormen van landbouw. Voor de bankier is de vraag hoe nieuwe productiemodellen gefinancierd kunnen worden. Voor de accountant is de vraag welke contractuele grondslagen voldoende basis en zekerheid bieden om nieuwe onderlinge afhankelijkheden te dragen.
2. Ketenorganisaties beschikken over unieke datasets over consumentengedrag en over teelt en productie. Met die gedigitaliseerde groene kennis zijn vervolgens nieuwe concepten mogelijk, bijvoorbeeld op het gebied van internationalisering, waarbij telen op afstand, of teelt als een service mogelijk wordt gemaakt. Het delen van deze data is noodzakelijk voor innovatie, maar roept ook nieuwe vragen op rond het eigenaarschap van data en kennis.
3. Korte of nieuwe ketens kunnen tot logistieke uitdagingen leiden. Het huidige logistieke systeem is niet ingericht op relatieve kleinschaligheid. Maar ook de logistiek van een grotere afzet kan verder geoptimaliseerd worden.

Factoren die het systeem in stand houden: Het huidige marktdenken faciliteert anonieme samenwerkingen op basis van dagprijzen in plaats van verbindingen op basis van onderlinge relaties.

Wekend perspectief gezondheid

Nederland kampt met groeiende maatschappelijke ongelijkheid. Leefstijl en gezondheid zijn ongelijk verdeeld. Dat heeft veel te maken met ons voedselsysteem. Ongezonder eten is alomtegenwoordig, aantrekkelijk geprijsd, op het verslavende af samengesteld. En in de winkel legt informatie over gezond eten het kansloos af tegen een barrage aan marketing. In dit licht hebben de Nederlandse boeren en tuinders juist een grote meerwaarde te leveren: namelijk die van de gezonde voedselvoorziening.

Transitie-verhalen over voedsel benadrukken vaak de eerlijke productie, transparantie, eerlijke prijzen voor de boer, korte voedselketens, en natuurinclusieve landbouw. Allemaal meerwaarden op het gebied van productie. Aan de consumptiekant kan het verhaal nog veel sterker. Zelfs in de zorginstellingen is voedsel primair een kostenpost en niet onderdeel van de zorg zelf. Het resultaat: te goedkoop, ongezond en weinig smaakvolle kost.

Een weekend perspectief op gezondheid betekent allereerst een omslag in denken over voedsel. Die omslag moeten we maken met een coalitie van boeren en tuinders, zorgverleners, en samenwerkende ambtenaren uit zowel het groene als het sociale domein. We zien drie terreinen waarin we dit kunnen doen:

1. Overheden & beleid: de thema's voedsel en gezondheid zijn nu nauwelijks aan elkaar gekoppeld, zowel in overheidsorganisatie als in beleid.
2. Verdienmodellen & productie: we hebben verdienmodellen nodig waarin er goed verdiend kan worden aan gezond voedsel, en waarin producenten over grenzen van voedsel heen kijken om bij te dragen aan een gezond leven.
3. Burgers: het idee dat voedsel kan bijdragen aan welzijn en een motor kan zijn om sociale ongelijkheid te verminderen komt nu te weinig over het voetlicht.

Kiezen voor consumenten

De consument wil wel duurzaam voedsel kiezen, maar weet niet welke keuze een duurzame keuze is. Door het aantal certificaten en keurmerken ziet zij door de bomen het bos niet. Er wordt al veel gemeten - er is al veel bekend over de *footprint* van voedsel, zowel de baten als de negatieve effecten. Maar welke vorm van duurzaamheid past het beste bij de waarden van de individuele consument? Is dat een biologisch product met aandacht voor dierenwelzijn, of een product met de minste CO₂ uitstoot?

En hoe presenteren we de verschillende varianten van duurzaamheid op een manier die de consument helpt goed en gezond te kiezen? Burgers wensen dat zaken als de score op carbon footprint, Open Bodemindex, antibioticagebruik, milieulast gewasbescherming en stikstofuitstoot makkelijk en toegankelijk beschikbaar zijn.

Sommige ondernemers ontwikkelen nieuwe duurzame voedselconcepten, waarvoor het moeilijk is een markt te vinden. Innovatieve producten met nieuwe of juist oude smaken vinden hun weg niet zonder meer naar de consument. Dit vergt actieve marktontwikkeling.

Factoren die het systeem in stand houden: Niet alle partijen zijn erbij gebaat om de consument te laten kiezen voor duurzaamheid. Dat geldt voor een aantal ketenpartijen en bijvoorbeeld de supermarkt. Deze partijen hebben een grote invloed op de producten die de consumenten kunnen kiezen en hebben tegelijkertijd een sterke financiële en lobby-positie.

Transitiegerichte overheid

De overheid is vaak nog niet ingericht om transitie te faciliteren:

1. Fragmentatie: Er bestaat fragmentatie op verschillende niveaus: tussen beleid op voedsel en gezondheid, tussen ambtelijke en bestuurlijke lagen, en tussen gemeentes, provincies en het rijk. De dwarsverbanden tussen deze verschillende fragmenten zijn niet altijd helder en er is een gebrek aan communicatie.
2. Lobbypositie: De lobbypositie van de gevestigde partijen bij het rijk is een stuk sterker dan die van de provincie en transitiegerichte partijen. De gevestigde partijen hebben zich beter georganiseerd en hebben over het algemeen meer middelen tot hun beschikking.
3. Rolopvatting: De professionele identiteit van de ambtenaar moet veranderen om meer transitiegericht te worden. Nu stellen ambtenaren zich nog hoofdzakelijk op als handhaver en mijden ze risico's. In hun angst om individuele bedrijven te helpen, interpreteren ze de regels soms onnodig streng en loopt communicatie spaak. Vooral kleine gemeentes missen in deze omslag van rol ook capaciteit.
4. Transitiegericht beleid: De overheid kan transities moeilijk begeleiden met de beleidsinstrumenten van nu. Voorbeelden van belemmeringen in beleid zijn het maken van beleid op middelen in plaats van doelen, en kortetermijn-beleid waarbij regels voor ondernemers te snel veranderen. Daarnaast ontbreekt het de overheid aan organisatorische slagkracht: de financiële inzet, personele bezetting, communicatiemogelijkheden en -richtlijnen en juridische kaders moeten passen bij de ambitie van het beleid.

Voor het punt transitiegericht beleid vergt nog nadere onderbouwing en scherpte. De belangrijkste spanning is tussen traditioneel beleid met specifieke instrumenten, en de noodzaak van een geïntegreerd instrumentarium voor transitiegericht beleid. Het oplossen van deze spanning betekent dat de provincie niet alleen werkt met instrumenten die voortkomen uit transitiegericht beleid (zoals destijds de InnovatieAgenda Duurzame Landbouw), maar ook dat overige instrumenten betrokken worden wanneer die bijvoorbeeld afbreuk doen aan duurzaamheidsambities, of wanneer die met een aanpassing transitiegerichter gemaakt kunnen worden.

In eerdere analyses (zie Lessen uit vier jaar Voedselambities) kwam bijvoorbeeld naar voren dat het instrumentarium van Afdeling Grondzaken veel potentiële raakvlakken heeft met

voedseltransitie, maar momenteel niet vanuit transitieperspectief wordt ingezet. Gevolg daarvan is dat de Provincie kansen mist om te verduurzamen. De nadere onderbouwing en scherpte van transitiegericht beleid is onderdeel van ons vervolgonderzoek. Daarbij helpen de 9 institutionele thema's om te zoeken naar verbindingen en kansen in het Provinciale beleidsinstrumentarium.

Verder werken aan institutionele verandering

Nieuwe regels, wetten en kaders maken is nog geen eenvoudige opgave. Waar willen we precies naartoe? Hoe komen we daar, en welke obstakels en kansen vinden we op onze weg?

De eerste bedoeling van het dashboard is dat het helpt om te zien waar de voedseltransitie vast loopt, en waar we dus institutionele doorbraken nodig hebben. Door te kiezen voor één of meerdere voedselverhalen kun je als gebruiker zoeken naar waar de doorbraken nodig zijn. Of – door te kijken hoe het eigen domein samenhangt met andere institutionele thema's kun je zoeken naar kansrijke coalities om tot actie te komen.

Zo kan elke gebruiker zijn of haar eigen transitieagenda bepalen. Niet aan de hand van de pioniers, maar aan de hand van hun voedselverhalen, en de institutionele kansen en belemmeringen die daarbij horen. En daar vervolgens aan gaan werken. Dit document is daarvoor een eerste inspiratie. In de online-versie van het dashboard hebben we ook de dwarsverbanden tussen verschillende institutionele thema's aangegeven, en per thema een aantal richtingen voor actie. Daar ligt dus nog veel meer inspiratie!

Een laatste vraag, voor dit document, is *hoe*. Hoe leren we de institutionele belemmeringen beter begrijpen? Hoe zorgen we ervoor dat er coalities op staan die ook voldoende macht hebben om aan institutionele vernieuwing te werken? En als die coalities er zijn, hoe gaan ze dan te werk? Hoe komen we van een institutioneel experiment naar *vigerende wet- en regelgeving*? We zijn naarstig op zoek naar antwoord op deze vragen. Onze eerste insteek: Om met een *werkplaatsmethodiek* verder te leren en coalities te vormen.

Werkplaatsmethodiek

De werkplaatsmethodiek gaat ervan uit dat we moeten zoeken naar oplossingen vanaf een *gemeenschappelijk erf*. Voedseltransitie is niet een zaak van boeren en tuinders alleen. Om daadwerkelijk invloed uit te kunnen oefenen op institutionele verandering is er samenwerking nodig. Met overheden, landbouworganisaties, milieuorganisaties, burgercollectieven, zakelijke dienstverleners. Zij kunnen samen invloed uitoefenen en experimenteren met de wetten en regels van de toekomst.

Maar het startpunt voor het zoeken naar institutionele verandering is het boerenerf. Of de tuin. De werkplaatsmethodiek begint met een boer of tuinder, waarvan we weten dat diens bedrijf een belangrijke bijdrage kan leveren aan voedseltransitie, maar die ook tegen institutionele belemmeringen aan loopt. Een typische pionier, met andere woorden.

We beleggen een eerste bijeenkomst, om één van die institutionele belemmeringen beter te leren begrijpen. Misschien dat we al een aantal overheidsvertegenwoordigers uit nodigen. Als ze maar open staan om transitiegericht te denken en te werken. We maken kennis met de leefwereld van de pionier, maar tegelijkertijd zoeken alle anderen ook naar hun eigen rol. Misschien staat één deelnemer zelf wel in de weg. Of misschien heeft een deelnemer een mooie insteek voor een oplossing. Dat betekent dus dat in de Werkplaats eenieders rol ter discussie mag staan!

Na zo'n eerste bijeenkomst – een proto-werkplaats eigenlijk – moet duidelijk zijn of we een thema te pakken hebben waarop we kunnen doorwerken. Met andere woorden, of we een specifieke institutionele belemmering te pakken hebben en mogelijkheden zien om daaraan te werken. Zo ja, dan ontstaat er een echte Werkplaats, waar we werkendeweg zoeken naar aansluiting met andere maatschappelijke partners, en zo een breder en krachtiger netwerk opzetten voor institutionele verandering.

Ter besluit

Zo spannend als nu is het in de voedseltransitie nog niet geweest! Met een turbulent netwerk van pioniers en steeds meer gevestigde partijen die meedoen, ontstaat er een nieuwe ruimte voor transitie. We kunnen onze aandacht gaan richten op institutionele belemmeringen, en die proberen te doorbreken. Daarmee is er ook een nieuwe fase in het werken aan integraal voedselbeleid, namelijk de zoektocht naar institutionele verandering.

Het dashboard voedseltransitie is bedoeld als ondersteuning in deze zoektocht. Allereerst voor Provincie Zuid-Holland zelf. Dit zijn de knoppen waaraan we moeten draaien om tot doorbraken te komen. Nou is het zoeken naar een kansrijke insteek, naar het hoe, en naar de juiste coalities. Met de werkplaatsmethodiek zetten we daarin nu de eerste stappen. Er loopt al een aantal werkplaats-trajecten. Hoe het verder gaat? Daar komen we heel graag met jou achter!

drift for transition

Dit is een publicatie van DRIFT.

Wij werken met 30+ experts aan fundamentele verandering richting een duurzame en rechtvaardige samenleving. Als maatschappelijke onderneming ondersteunen wij hierin mensen, steden, bedrijven en sectoren.

Dat doen we door het ontwikkelen en delen van transitiekennis en -kunde via onderzoek, onderwijs, advies en activisme.

Meer weten? Ga naar drift.eur.nl